

Abstract. An attempt has been made to argument the thesis that the desire to put in volunteer work in different areas of social life is in direct contact with a person's outlook. Personallity constructs and social mechanism are identified that stimulate or frustrate people's desire to selflessly help each other. The phenomena's of volunteer work are examined not only in the development of the philosophical ideas of Good, but also in the current sociocultural conditions.

Key words: vollunteer work, phylosophy of Good, outlook, motivation, humanism.

Смисловият център на настоящото изложение е положен в опита за аргументиране на тезата, че склонността за полагане на доброволен труд в различни сфери на жизнедейността е в пряка връзка със светогледа на човека, подвластен на социализиращите фактори в хода на жизнения му път. Идеята е да се осветлят личностни конструктори и обществени механизми, които – в единство и противоборство – генерират или фрустрират желанието за взаимопомощ между човешките същества.

Оказа се, че в ХХІ век все по-трудно се живее здравословно: в мир, единение, сигурност, благоденствие.

Определено шокиращо криворазбираната философия на доброволчеството днес намира израз в една от най-сериозните заплахи за човешкия род – тероризма (Рашков 2018: 126–129). Фанатичната врява, че в името на бог (Аллах) е достойно доброволно да пожертваш всичко, дори живота си, е на практика крайният антипод на доброто. Защото е философия, чиято цел е да предизвиква страх, да унищожава невинни хора, да разрушава материални активи и паметници на културно-историческото наследство на човечеството. Да руши, а не да гради.

Въпреки това всяка деструкция няма как да не поражда и форма на някаква конструкция.

В ситуации на перманентни социални брожения, загуба на опори и триумф на манипулации, битност, официално дефинирана с понятията на икономически, духовни, екологични, военни и какви ли не още кризи – има място за алтернативи. Въпреки всичко! Има място за избори, разсъждения, преживявания и креативност, оформящи профила на индивидуалната субективност в друг тип поведение: не на отчуждаване, а на сближаване между хората.

Феномените на доброволчеството са несъмнено една от тези алтернативи с нравствен фокус върху хуманността – правене на добро за другите, по своя воля, безкористно, безвъзмездно, понякога и саможертвено.

Още във философията на стоицизма, завоювала триумфиращо влияние до времето на Късната античност, идеята за етика на живеенето е положена в каузално (причинно-следствено) установения ход на външния свят. По причина на факта, че не винаги богатата са на разположение на хората, вътрешната нагласа се оказва единствено във властта на човека. Думите на Сенека, че „който сам иска, него ръководи съдбата, а който не желае, него тя прекършва“, са респектиращо точни за проясняване на вложения в посланието смисъл: свободата на действие на човека се състои в съдействието (цит. по Кунцман, Буркард, Видман 2011: 57).

Съдействието е поведение на нравствено проникване в ценността на нещата; то е добродетел с решаващо значение за преживяване на психично благополучие (щастие) от страна на личността. Мъдростта на учението внушава, че нравственият стремеж да се съдейства на другите в хода на съзряването им е заложен сякаш а priori в човешката природа.

Нека припомним, че немалко съвременни психологични теории за личността концептуализират конструкта „идентичност“ (Аз-образ, представа за себе си, Аз-концепция) в две дименсии: от една страна, „его“ – идентичност (вътрешното, сакрално възприятие за мене самия), а от друга – така наречената „групова“, „общностна“ или „колективна“ идентичност (вътрешното, сакрално възприятие за принадлежност – отвъд мене – към нещо).

Казано просто, представата на човека за самия себе си включва освен него самия и родители, роднински кръгове, приятели, в определен смисъл – цялата му генеалогия назад, и в крайна сметка, цялото съвкупно човечество. Подобна представа естествено генерира не само импулс за съдействие на другите, но и устойчива мотивация за полагане на доброволен труд.

На равнище субект доброволството е избор, свобода, отговорност, воля на характера, но преди всичко цел, която би могла да бъде включена в жизнения план за себеосъществяване на личността.

Житейските проекти на хората са личностни конструкции, които се оформят обичайно в младежка възраст, а самата им реализация придава смисъл на тяхното социално присъствие – активно, пасивно, безлично. Доброволството е активно социално съществуване. То не е това, което просто се случва в биографията на даден човек, а това, което той е избрал, планирал и задействал, за да се случи „добро“ в живота на друг човек.

Следвайки тази логика, трябва да приемем, че нагласата за полагане на доброволен труд може да е компонент на светогледната ориентация в резултат от процесите на личностната социализация. Става дума за времето, когато в измеренията на човешката индивидуалност се изграждат относително устойчив Аз-образ и сравнително оформена представа за осмисляне на всекидневното посредством отговора на въпросите какво „си струва“ и какво „не си струва“ да правя в хода на живота си.

Съдържанието на отговор/решението на всеки отделен индивид обуславя и естеството на процесите за неговото участие в съвместния живот на общността му. Привеждайки в действие репертоара на усвоените социални роли, той изгражда и поддържа съответния тип общуване и поведение в мрежите на социално взаимодействие. Фактически това са неговия светоглед, неговата философия за живота, практикувани посредством индивидуални стратегии и модели за себerealизация.

В стратегически план те насочват социалното поведение на личността, но в тактически – не могат да останат и не остават неизменни; с течение на времето – по предпочитание или под натиск на външни обстоятелства и индивидуални преоценки – те се рекон-

струират така, че все да остават в равновесие с общата поведенческа стратегия.

Оказва се, че динамиката на жизнената философия е нейна атрибутивна характеристика, която произтича от видимо разпознаваемия факт на взаимозависимост между индивидуалната екзистенция и общественото битие в съответното историческо време.

Пренесено в контекста на темата тук, това разбиране оформя визията, че споделянето на идеята за практикуване на доброволчеството няма как да не бъде в непосредствена връзка със спецификата на личностния светоглед.

Интернализирано и осъзнато в хода на социализацията – като трайна личностна и социална ценност – полагането на доброволен труд става вътрешно присъщо свойство на поведението на отделния човек: механизъм за изграждане на отношения с другите и поддържане на стандарт за инвестиране на ресурс в дейностите. Колкото по-високо е мястото му в йерархията на ценностната система, толкова по-голяма е силата на влиянието му върху целенасоченото социално поведение на доброволеца.

В психологичен план способността да демонстрираш солидарно поведение без финансов интерес, както и готовността да жертваш лични потребности, за да инвестираш знания, умения и време, помагайки на други човешки същества – се формира в резултат от процесите на възпитание, най-вече в родното семейство.

Семействата биват функционални и дисфункционални. Каквито и да са те – влиянието на родителските стилове върху особеностите в поведението на потомците е от фундаментално значение при изграждането и на собствения им стил на живеене:

„Факт е динамиката на настоящето. Безспорна е натовареността на родителите със служебни и лични ангажменти, които изместват качествена грижа встрани. В следващия момент медиите и Интернет заливат обществото с безкрайна информация, която сякаш се стреми да представи на възрастните готов модел за отглеждане, възпитание и особености, (...) обаче всичко това се случва контекстуално. Контекстът е семейството. Ако се приеме, че са налице причинно-следствени връзки за повечето неща, без излишната смелост за изключване на Бог, съдба, орис и прочие, то за възник-

ването на каквито и да било поведение и отношение следва да има причина. Детето по същия начин не съществува във вакуум. То е функция на своето семейство и в развитие – на средата, която избира, или изборът ѝ е предварително предопределен от възпитанието или волята на родителя“ (Стоянов, Манолов 2018: 7).

Дискурсът на изказаната теза е универсален и не тривиално конституиран от авторите. Той осветлява неизбежното обстоятелство, че в човешкия свят не съществува „нещо“, което да е капсулирано само в собствения си носител; всичко в човешкия свят е „нещо“ поради каузална връзка, произтекла от конкретиката на даден природен, исторически, социокултурен контекст. А за всеки човек в статуса му на „дете“ първичният контекст е неговото родителско обкръжение. От което неумолимо следва, че детето начева жизнения си път белязано – като с отпечатък – от светосъзерцанието, споделяно в семейството му.

Там е формиран и така нареченият „практически“ морал, който не със задължителност кореспондира с предписания от „голямото общество“ модел за нравствено поведение. В тази връзка предположението за полагане на доброволен труд след периода на детството клони към допускането, че ако преживяното в „практически“ морал на родното семейство съдържа свидетелства на искрена близост, топлина, грижа, емпатия, то поведението за поставяне на себе си в услуга на другите може да се очаква с висока степен на вероятност.

От друга страна, формирането на така наречения „теоретичен“ морал – одобрен от „голямото общество“ и предписан за всички членове на общността – е задължение и компетентност на образователните институции. И ако семейството задава посоката за нравствено развитие на отношението към себе си, другите и света, то училището е факторът, призван да я доразвие или коригира съобразно визията на просоциалността да бъдеш добър, успешен, съпричастен и помагач на другите.

Социална задача, която принципно се решава трудно, а днес, без съмнение – още по-трудно:

„Поведението не бива да бъде разбирано еднопластово, постоянно и изцяло зависещо от волята на личността. То е много сложен феномен. Формирането на поведение не е резултат от

повтаряне на „трябва“ и „не може“ или създаване на ограничения. То е процес на създаване на подходящи условия и показване на адекватни модели. Философията на социалното учене се крие в това, че то не казва какво трябва или не трябва да се прави. То само подкрепя индивида в неговото желание да бъде по-успешен, насочвайки вниманието му към по-ефективни поведенчески модели. А всеки човек се стреми към това да бъде приет, да получи одобрение и признание, да бъде част от определена общност, да постига целите и мечтите си“ (Донев 2018: 78).

В психологичен ракурс както благополучието на личността, така и способността ѝ да бъде съпричастна към болката на другия зависи от реализацията на този стремеж. А във фундаментална функция на образователните институции е крайно време да се превърне създаването на автентичния социален контекст за постигане точно на този стремеж.

С потенциал за оформяне на светогледа – освен психологичните профили на семейството и училището – на социално равнище съществува комплекс от фактори, чието специфично преплитане обуславя както наличието на доброволчеството в личния и обществен живот на хората, така и степента на неговото разпространение.

Няма съмнение, че културните различия по отношение на дихотомията „колективизъм–индивидуализъм“ съществено влияят върху практикуването на традиционните за съответната култура поведенчески модели.

В аналитичната психологична теория на Карл Юнг принципите за обяснение на човешкото поведение са екстраполирани – отвъд индивидуалността – върху многообразие от социални, културни, митологични и религиозни феномени във функцията им на надличностни психични регулатори на мисленето, преживяването и поведението на хората:

„Предсъзнателният произход на архетиповете, за които се предполага, че са структурни доминанти на психиката изобщо, е свързан с отразяването на повтарящи се елементи от човешкия опит. Така архетипът бива описван като вродена структура, представляваща кристализация на човешкия опит, натрупан в процеса на филогенезата“ (Добрев 2016: 14). От което следва осъзнаването, че

архетипните структури – тези мощни първични психични модели на колективното несъзнавано, чиято битност е по причина на унаследяваната възможност за психично функциониране – се повтарят многократно и се поддържат в стила на живеене от поколение към поколение, организирайки опита на всеки нов индивид в съответствие с вече съществуващия общностен модел. И може би тъкмо в тази връзка други изследователи стигат до заключението, че – поради развитото си чувство за принадлежност към общността – хората, социализирани не в духа на индивидуализъм, а на колективизъм, са по-склонни да полагат доброволен труд (Parboteeah, Cullen, Kim 2004).

Като явление, символизиращо ценностите на хуманизма, споделяни от членовете на дадено общество, доброволчеството е разпространено и в България.

Статусът му е специфичен, оформял се е в протежение на събитията в националната ни история и типичния народопсихологичен профил на етноса ни. Съвременното доброволчество получава заряд за развитие в повече сфери на социалното взаимодействие след 1989 година с прехода към демократичните промени, формирането на неправителствения сектор и утвърждаването на европейските ценности на гражданското общество.

Независимо в каква сфера се полага доброволният труд съдейства на преживяването на лично и социално благополучие. Защото този, който полага доброволен труд, прави света по-добър, повече такъв, какъвто му се иска да бъде. Вграждането на философията на доброволчеството в светогледната система на повече хора, особено младите, е достойна алтернатива на егоистичния порив, замърсяващ чистотата на живеенето ни.

БИБЛИОГРАФИЯ **BIBLIOGRAPHY**

1. **Добрев, Д.** (2016). Моделът за личност в теорията на К.-Г. Юнг. В. Търново: ИК „Знак 94“. // **Dobrev, D.** (2016). Modelat za lichnost v teoriyata na K.-G. Yung. V. Tarnovo: IK „Znak 94“.

2. **Донев, Д.** (2018). Социална психология на училищното образование. Стара Загора: Изд. на Тракийски университет – ДИПКУ. // **Donev, D.** (2018).

Sotsialna psihologia na uchilistnoto obrazovanie. Stara Zagora: Izd. na Trakiyski Universitet – DIPKU.

3. **Кунцман, П., Буркард, Ф., Видман, Ф.** (2011). Атлас: Философия. София: „Летера“ ЕООД. // **Kunzman, P., Burkard, F., Vidman, F.** (2011). Atlas: Filosofia. Sofia: „Letera“ EOOD.

4. **Рашков, Р.** (2018). Психологически профайлинг за ефективно противодействие при терористични заплахи на спортни събития. В: Сборник доклади от Пета международна научно-практическа конференция „Спорт и сигурност“. Ред. Т. Янчева. София: НСА „Васил Левски“. // **Rashkov, R.** (2018). Psihologicheski profayling za effektivno protivodeiystvie pri teroristichni zaplahi na sportni sabitia. V: Sbornik dokladi ot Peta mezhduнародna nauchno-prakticheska konferenzia „Sport i sigurnost“. Red. T. Yancheva. Sofia: NSA „Vasil Levski“.

5. **Стоянов, И., Манолов, М.** (2018). Психология на родителските стилове в полето на жизнения смисъл. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Stoyanov, I., Manolov, M.** (2018). Psihologia na roditelskite stilove v poleto na zhiznenia smisal. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

6. **Parboteeah, K., Cullen, J., Kim, L.** (2004). Formal volunteering: A cross-national test. In: Journal of World Business, 39.